

บทที่ 1

บทนำ

หลักการและเหตุผล

ในการเขียนประวัติศาสตร์เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ข้อถกเถียงเกี่ยวกับเหตุการณ์ดังกล่าวทั้งข้อเท็จจริงในเหตุการณ์ และฐานะความสำคัญของเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ยังคงสับสนและยังไม่มีมีการชำระสะสาง¹ ทั้งนี้ย่อมรวมไปถึงบุคคลที่มีส่วนร่วมในเหตุการณ์ดังกล่าวด้วย เสกสรรค์ ประเสริฐกุล เป็นผู้นำนักศึกษาในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 คนหนึ่งที่เป็นที่รู้จักจดจำในสังคมไทยในบทบาทการต่อสู้กับเผด็จการทหารและความไม่ชอบธรรมในสังคมยุคที่สังคมการเมืองไทยกำลังเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ความเป็นประชาธิปไตย บทบาทของเขาในช่วงเวลาดังกล่าวถูกจดจำในฐานะผู้นำนักศึกษาที่โดดเด่นที่สุดคนหนึ่งใน “ยุค 14 ตุลา” หลังจากนั้นสองปีต่อมาเขากลายเป็น “ภัยอันตราย” ต่อรัฐบาลในฐานะของคอมมิวนิสต์ แต่ก็ได้กลับเข้าสู่สังคมในเวลาไม่นานและประกาศตนว่าเป็นเพียง “สิ่งขำขันทางประวัติศาสตร์” เฉกเช่นเดียวกับคนหนุ่มสาวรุ่นเดียวกันอีกหลายคนที่ทยอยออกจากป่าสู่เมือง

ผลพวงของเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ทำให้ภาพชีวิตของเสกสรรค์ครั้งหนึ่งถูกกำหนดจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม และการร่วมขบวนปฏิวัติอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ซึ่งถือว่าเป็นช่วงชีวิตที่มีความซับซ้อนมีความเป็นละคร (Drama) ในลักษณะของโศกนาฏกรรมอยู่มาก ช่วงชีวิตต่อมาของเสกสรรค์หลังจากผ่านพ้นการต่อสู้ในป่า เป็นการพยายามฟื้นตัวตนจากฐานะผู้แพ้จากสงครามกลางเมืองในขณะเดียวกันก็ต้องเผชิญกับความรู้สึกแปลกแยกจากสังคมภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์

---

¹ โปรดดูข้อถกเถียงต่อเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ได้ใน ประจักษ์ ก้องกีรติ, *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ : การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลาฯ.* (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548), น. 4-14.

นอกจากนี้ในบางช่วงของสถานการณ์วิกฤติในสังคม เสกสรรค์ยังได้เข้าร่วมกับกลุ่มเพื่อนเพื่อทำกิจกรรมทางการเมืองเช่น กลุ่ม ปxป มีส่วนร่วมในเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 ซึ่งแน่นอนที่บทบาทและความคิดต่อสังคมในช่วงหลังนี้ย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามวัยและประสบการณ์ที่มากขึ้น ซึ่งความเปลี่ยนแปลงทางความคิดของเขาสามารถสังเกตได้จากงานเขียนหลายชิ้นด้วยกัน

งานเขียนของเสกสรรค์เป็นการบันทึกเรื่องราวชีวิตของตนและถ่ายทอดสู่สังคมในรูปแบบของงานวรรณกรรม ทั้งเรื่องสั้น บทกลอน บทบันทึกความทรงจำ อีกทั้งยังถ่ายทอดความคิดที่มีต่อโลก และสถานการณ์ที่เกิดขึ้นรอบตัวทั้งในเชิงวิชาการและงานเขียนในหนังสือพิมพ์ไว้จำนวนมาก ในกรณีของเสกสรรค์ ประเสริฐกุล งานเขียนกับตัวตนของเขาดูราวกับจะแยกออกจากกันไม่ได้เนื่องจากเสกสรรค์มักจะใช้งานเขียนเป็นช่องทางในการสื่อสารความคิดที่มีต่อสถานการณ์และประเด็นต่างๆ รวมไปถึงตรวจสอบตัวตนความคิดของเขาอยู่เสมอ โดยเรื่องเล่าชีวิตในงานเขียนของเสกสรรค์ ตั้งแต่วัยเด็กที่ไปชายเลนมาเป็นนักศึกษา AFS, นักศึกษารัฐศาสตร์, ผู้นำนักศึกษา 14 ตุลาคม 2516, ผู้ร่วมก่อตั้งสหพันธ์นักศึกษาเสรี นักรบในขบวนการปฏิวัติ, นักเรียนปริญญาเอกจากสหรัฐอเมริกา, อาจารย์รัฐศาสตร์, คณบดีคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มาจนถึงนักเขียนรางวัลศรีบูรพานั้น ถูกรวมไปด้วยภาพสะท้อนสังคมการเมืองในแต่ละยุคสมัยและคละเคล้าไปด้วยปรัชญาชีวิต จิตวิญญาณ ความคิดทางการเมือง และความคิดที่มีต่อสังคม ดังนั้น การเข้าใจสังคมในมุมมองของเสกสรรค์จึงมีความสำคัญที่ไม่อาจจะเพิกเฉยได้ ในขณะเดียวกันสิ่งที่ปรากฏในงานเขียนก็สะท้อนความเป็นเสกสรรค์ได้ไม่แพ้กัน ดังนั้น ชีวิตที่มีเรื่องเล่ามากมายกับทั้งงานเขียนของเสกสรรค์ที่ถ่ายทอดสู่สังคมนั้นมีความหมายอย่างยิ่งในอันที่จะช่วยให้เกิดความเข้าใจ ความเป็นไปของสังคมในขณะนั้น ในฐานะห่วงโซ่หนึ่งที่เชื่อมร้อยประวัติศาสตร์การเมืองในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อการเปลี่ยนผ่านระหว่างเผด็จการกับประชาธิปไตย

งานเขียนของเสกสรรค์ได้รับความสนใจและถูกนำมาศึกษาและวิจารณ์หลายชิ้นด้วยกัน เช่น งานวิจัยของตุลา เดชพลากุล และคณะ² ได้ศึกษาวิเคราะห์เรื่องสั้น 3 เล่มด้วยกันคือ *ฤดูกลาง*, *ดอกไม้* และ *คนกับเสือ* โดยเป็นการศึกษาในเชิงวรรณกรรม ศึกษาการใช้กลวิธีในการ

² ตุลา เดชพลากุล, ดวงมณี จิตรจันทน์, และจรรุภ ดันสูงเนิน, “การวิเคราะห์เรื่องสั้นของเสกสรรค์ ประเสริฐกุล,” *วารสารสงขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์* (พ.ศ.-ส.ศ. 2546) : 163-176.

ประพันธ์ ความสัมพันธ์ระหว่างประสบการณ์ของผู้เขียนกับบริบทของการประพันธ์ งานเขียนของ สุภาพ พิมพ์ชน³ ที่วิจารณ์งานเขียนคัดสรร 4 เล่ม ของเสกสรรค์ในช่วงปี พ.ศ. 2522-2540 หรืองานเขียนของสุวินัย ภรณวลัย⁴ ที่กล่าวถึงความคิดในเชิงจิตวิญญาณของเสกสรรค์ได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังมีการนำชีวิตของเสกสรรค์มาถ่ายทอดเป็นภาพยนตร์ THE MOON HUNTER "๑๔ ตุลา สงครามประชาชน"⁵ ฯลฯ

อย่างไรก็ดีจะพบว่า การศึกษางานวิจารณ์งานเขียนของเสกสรรค์เท่าที่มีอยู่เป็นการเลือกศึกษางานเขียนบางชิ้น บางช่วงเวลา หรือโดยให้ความสำคัญกับการวิจารณ์วรรณกรรม แต่ยังไม่มียานใดที่ศึกษาชีวิตและความคิดของเสกสรรค์อย่างเป็นระบบ หรือมีการวิเคราะห์ความคิดของเสกสรรค์ในแต่ละช่วงเวลาได้อย่างชัดเจนโดยเฉพาะที่เกี่ยวกับความคิดทางสังคมและการเมือง ทั้งนี้ยังเป็นการศึกษาที่มุ่งพิจารณาตัวบุคคลเพียงอย่างเดียวโดยมิได้พิจารณาบริบทแวดล้อมของงานเขียนหรืออิทธิพลทางความคิด หรืออธิบายที่มาของความคิดได้มากนัก

ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เสกสรรค์มีประวัติชีวิตที่ผูกกับความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคมในหลายช่วงเวลา แต่เนื่องจากเสกสรรค์คือปัญญาชนร่วมสมัยผู้ผ่านเหตุการณ์ในช่วงปี พ.ศ. 2516 อันเป็นเหตุการณ์ที่ยังมิได้สรุปสถานะความสำคัญอย่างชัดเจน ประกอบกับการเคยเป็นนักปฏิวัติที่พ่ายแพ้ ทำให้การศึกษาความคิดของคนที่ผ่านมาเหตุการณ์ดังกล่าวยังไม่นิยมกระทำกันมากนัก การศึกษาชีวิตและความคิดของเสกสรรค์จึงมีความจำเป็นเพื่อเข้าใจความคิดและรู้จักชีวิตในสังคมการเมืองไทยของบุคคลผู้เป็นสามัญชน และมีส่วนเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงการเมืองของประเทศไทยซึ่งอาจเป็นประโยชน์ต่อการนำแนวทางบางประการของเขามาปรับใช้ นอกจากนี้เป้าหมายที่สำคัญก็คือเพื่อแสดงให้เห็นว่ามีคนอีกกลุ่มหนึ่งที่เป็นสามัญชน ซึ่งยึดมั่นในมโนธรรมและมีสำนึกเสียสละเพื่อส่วนรวมดำรงอยู่ในประวัติศาสตร์การเมืองไทย และมีส่วนสำคัญในการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในช่วงเวลาหนึ่ง ทั้งนี้ การศึกษาชีวิตและผลงานของเสกสรรค์ในฐานะตัวแทนของพวกเขาเหล่านั้นก็เพื่อตอกย้ำว่าบุคคลเช่นนี้มีความสำคัญ ซึ่งควรมี

³ สุภาพ พิมพ์ชน, “นาฏกรรมแห่งความพ่ายแพ้ ในสงครามระหว่างปัจเจกและสังคม วิจารณ์หนังสือชุด ๔ เล่มของเสกสรรค์ ประเสริฐกุล,” www.thaiwriter.net. (มกราคม 2549).

⁴ สุวินัย ภรณวลัย, www.suvinai-dragon.com (ธันวาคม 2548).

⁵ ภาพยนตร์เรื่องนี้ได้รับรางวัลพระสุรัสวดีจำนวน 5 รางวัล นอกจากนี้จะได้รางวัลภาพยนตร์ยอดเยี่ยมแห่งปีแล้ว ยังได้รางวัลบทภาพยนตร์ยอดเยี่ยมอีกด้วยซึ่งเสกสรรค์และบัณฑิต ฤทธิ์ถกลเป็นผู้เขียนบทร่วมกัน

การศึกษาเพื่อเพิ่มองค์ความรู้ให้กับการศึกษาความคิดทางการเมืองของบุคคลในประเทศไทย และมีให้เรื่องราวและความคิดของคนกลุ่มนี้ต้องสูญหายไปจากความทรงจำของสังคมการเมืองไทย

คำถามหลักของการศึกษา

1. ความคิดของเสกสรรค์ ประเสริฐกุล ในประเด็นชีวิต สังคม และการเมือง เป็นเช่นไร
2. ความคิดดังกล่าวนี้มีพัฒนาการอย่างไรในแต่ละช่วงเวลา และสัมพันธ์กับประวัติชีวิตของเสกสรรค์อย่างไร

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาประวัติชีวิตของเสกสรรค์ ประเสริฐกุล และวิเคราะห์ความคิดของเขาในประเด็นต่างๆ เช่นชีวิตการเมืองและสังคม ที่ปรากฏอยู่ในงานเขียน
2. เพื่อศึกษาพัฒนาการทางความคิดซึ่งสัมพันธ์กับประวัติชีวิตและบริบทสังคม

สมมติฐานการศึกษา

ประวัติชีวิตและพัฒนาการทางความคิดและผลงานของเสกสรรค์ ประเสริฐกุล เป็นผลิตผลของบริบทสังคมและประวัติศาสตร์ ทั้งจากการรับมรดกความคิดที่มีอยู่ในวัฒนธรรมไทย และการต่อสู้กับความคิดที่ไม่เป็นธรรมในสังคมการเมืองทั้งที่มีอยู่เดิมและเกิดขึ้นใหม่ในยุคโลกาภิวัตน์

ขอบเขตของการศึกษา

1. ศึกษาจากงานเขียนโดยตรงของเสกสรรค์ ประเสริฐกุล โดยระเบียบวิธีวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยให้ความสำคัญกับงานเขียนที่พิมพ์รวมเล่มเป็นหลัก ซึ่งเผยแพร่ในวงกว้างและได้รับการคัดสรรจากตัวผู้เขียนเอง โดยจะละบทความบางชิ้นเช่น บทความที่ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์รายวัน นอกเสียจากจะนำมาตีพิมพ์รวมเล่ม
2. ศึกษาเอกสารจากแหล่งข้อมูลแวดล้อมของเสกสรรค์ที่พูดถึงตัวของเขา รวมไปถึงบันทึกประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงเสกสรรค์

3. ใช้วิธีสัมภาษณ์บุคคลที่รู้จักกับเสกสรรค์ในแง่มุมต่างๆ เป็นข้อมูลประกอบในการศึกษา ซึ่งอาศัยวิธีเทคนิค Snowball ในการเลือกบุคคลเพื่อสัมภาษณ์

4. สัมภาษณ์เสกสรรค์ ประเสริฐกุล โดยตรงตามแต่ความเหมาะสม
ทั้งนี้แบ่งงานเขียนที่จะศึกษาได้เป็นสองส่วนดังนี้

1. งานเขียนร้อยแก้วของเสกสรรค์ ประเสริฐกุล

1.1 งานเขียนเชิงวรรณกรรม

ก. อัตชีวประวัติ บันทึกความทรงจำ

ข. บทความต่างๆ

ค. เรื่องสั้น, เรื่องแปล

1.2 งานเขียนเชิงวิชาการ

ก. บทความหนังสือพิมพ์

ข. งานเขียนทางวิชาการในประเด็นรัฐศาสตร์

1.3 อื่นๆ (บทสัมภาษณ์, บทกวี, ปาฐกถาในโอกาสต่างๆ)

2. แหล่งข้อมูลแวดล้อม

2.1 ความคิดเห็น, บันทึกความทรงจำของคนอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง (พูดถึงเสกสรรค์อย่างไร ทั้งในช่วงเหตุการณ์ต่างๆ และปัจจุบัน)

2.2 บันทึกประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง (พูดถึงเสกสรรค์อย่างไร เพื่อมาเปรียบเทียบกับสิ่งที่เสกสรรค์พูดถึงตนเอง)

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. สามารถอธิบายความคิดของเสกสรรค์ ประเสริฐกุลที่มีต่อประเด็นสังคม การเมือง และชีวิตได้

2. ช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจในความคิดทางสังคมการเมืองของปัญญาชนสาธารณะคนหนึ่งในช่วงยุคเปลี่ยนผ่านการเมืองสู่ประชาธิปไตย ส่งผลไปสู่ความเข้าใจสังคมการเมืองในช่วงเวลานั้น

3. ผลของการศึกษาจะมีประโยชน์ต่อวิชารัฐศาสตร์ในประเด็นการศึกษาประวัติศาสตร์ชีวิต และความคิดของบุคคลในประวัติศาสตร์การเมืองไทย อีกทั้งยังเกี่ยวเนื่องกับศาสตร์แขนงอื่นเช่น ประวัติศาสตร์ และวรรณกรรมวิจารณ์ เป็นต้น

เค้าโครงของวิทยานิพนธ์

วิทยานิพนธ์ แบ่งออกเป็น 6 บทดังนี้

บทที่ 1 บทนำ

กล่าวถึงหลักการและเหตุผลของการศึกษา คำถามหลักของการศึกษา วัตถุประสงค์ สมมติฐานการศึกษา ขอบเขตของการศึกษา ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ เค้าโครงของวิทยานิพนธ์ และข้อจำกัดของการศึกษา

บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา

กล่าวถึง แนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา โดยการสำรวจงานเขียนการศึกษาความคิดทางการเมืองของบุคคลสำคัญซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 6 กลุ่มกว้างๆ คือ

- 1) การศึกษาความคิดทางการเมืองที่มาจากกลุ่มนักเขียนทั่วไป
- 2) กลุ่มนักประวัติศาสตร์
- 3) การศึกษาความคิดทางการเมืองที่ให้ความสำคัญกับตัวความคิดซึ่งนิยมทำทั้งจากนักรัฐศาสตร์และนักประวัติศาสตร์
- 4) การศึกษาความคิดทางการเมืองกลุ่มนักรัฐศาสตร์ สามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มย่อยคือ

4.1) การศึกษาความคิดทางการเมืองของบุคคล

4.2) การศึกษาประวัติชีวิตและความคิดทางการเมืองของบุคคลซึ่งเป็นแนวทางหลักที่ใช้ในการศึกษานี้

5) กลุ่มศึกษาความคิดในวรรณกรรม และการศึกษาชีวิตและผลงานของนักประพันธ์

6) การศึกษาชีวประวัติและอัตตชีวประวัติ (Biography, Autobiography)

บทที่ 3 ประวัติชีวิต

กล่าวถึง ภูมิหลังชีวิตและสภาพแวดล้อมจากชีวิตในวัยเด็กจนถึงปัจจุบัน โดยแบ่งออกเป็น 4 ช่วงเวลาคือ ช่วงชีวิตในวัยเยาว์จนถึงเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 (พ.ศ.2492 - พ.ศ.2516) ช่วงชีวิตระหว่างปี พ.ศ.2516 - พ.ศ.2523 ซึ่งเป็นช่วงชีวิตในวัยหนุ่ม ในฐานะผู้นำ ขบวนการนักศึกษาประชาชนในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 และช่วงเวลาในการเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ช่วงชีวิตระหว่างปี พ.ศ.2523 - พ.ศ.2540 ช่วงเวลาที่อาศัยอยู่ในประเทศสหรัฐอเมริกาในฐานะนักเรียนปริญญาโทและเอก จบจนกลับมารับราชการเป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และสุดท้ายช่วงชีวิตระหว่างปี พ.ศ. 2540 จนถึงปัจจุบัน

บทที่ 4 วิเคราะห์งานเขียนในบริบทสังคมการเมืองไทย

ในบทนี้กล่าวถึงผลงานการเขียนหนังสือของเสกสรรค์ ประเสริฐกุล ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 ส่วน คือ

- 1) บทนำ เป็นส่วนที่กล่าวถึงงานเขียนชิ้นสำคัญที่ใช้ในการศึกษา ในแง่ของข้อมูลพื้นฐานของงานเขียนแต่ละเรื่อง และประเด็นนำเสนอโดยย่อ
- 2) การจัดกลุ่มงานเขียน เป็นการจัดกลุ่มงานเขียนออกเป็นสองลักษณะได้แก่ การจัดกลุ่มตามรูปแบบของงาน (Form) และการจัดกลุ่มตามยุคสมัยของงาน (Periodization) และวิเคราะห์ประเด็นการเมืองและสังคมในแต่ละยุคสมัย
- 3) ตำแหน่งแห่งที่งานเขียนของเสกสรรค์ในแวดวงวรรณกรรมไทย เนื่องจากงานเขียนของเสกสรรค์เป็นส่วนหนึ่งของวรรณกรรมไทยที่ได้รับการยอมรับ เช่นในปี พ.ศ. 2546 ได้รับรางวัลนักเขียนศรีบูรพา อันแสดงให้เห็นคุณค่าของงานเขียนในแวดวงวรรณกรรม
- 4) เสนอลักษณะเด่นของงานเขียนและผลกระทบต่อแวดวงวรรณกรรม ซึ่งแสดงให้เห็นกลวิธีการเขียนของเสกสรรค์ จุดเด่นต่างๆ และคุณภาพการต่อแวดวงวรรณกรรม

5) ส่วนสรุป

บทที่ 5 ความคิดทางการเมืองและสังคม

ในบทนี้กล่าวถึงความคิดของเสกสรรค์ต่อประเด็นทางการเมืองและชีวิตกับสังคมโดยแบ่งออกเป็นสองส่วน ส่วนแรกว่าด้วย *ความคิดทางการเมือง* ประกอบด้วยความคิดของเสกสรรค์ต่อประเด็นต่างๆ ทางรัฐศาสตร์เช่นการเมือง อำนาจ ชาติ รัฐ ประชาธิปไตย, รัฐที่ดี การปกครองที่ดี สังคมในอุดมคติ, ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้ปกครอง, วิธีการต่อสู้ทางการเมือง, การนำความคิดของพุทธศาสนามาใช้อธิบายปรากฏการณ์ทางการเมือง เป็นต้น

ส่วนที่สอง *ชีวิตกับสังคม* เป็นการศึกษาประเด็นชีวิตและการใช้ชีวิตในสังคมการเมือง ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ประการ คือ “วิถีผู้ชายบางปะกง” หรือ “วัฒนธรรมนักเลงโบราณ” ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการใช้ชีวิตของเสกสรรค์ อันเป็นวิถีชีวิตที่เป็นอยู่ของเสกสรรค์ และ แนวคิดเกี่ยวกับ “ชีวิตที่ดี” ในความคิดของเสกสรรค์ อันหมายถึง การรักษาสมดุลความสัมพันธ์ ระหว่างตัวมนุษย์กับสิ่งอื่น อันได้แก่ สังคมเพื่อนมนุษย์รอบข้าง ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม รวมไปถึงการจัดสมดุลความต้องการภายในจิตใจของมนุษย์เอง นั่นก็คือชีวิตและวิถีชีวิตที่ควรจะเป็น หรือชีวิตที่ดีในอุดมคติของเสกสรรค์นั่นเอง

บทที่ 6 บทสรุป

ในบทนี้กล่าวถึงตัวตนทางความคิดของเสกสรรค์ที่ประกอบสร้างและมีพัฒนาการเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน โดยชี้ให้เห็นบทสรุปทางความคิดของสามช่วงเวลาด้วยกันคือ ปฐมวัย มัชฌิมวัย และปัจฉิมวัย กับทั้งพิจารณาชีวิตและผลงานของเสกสรรค์กับบุคคลสำคัญในประเทศไทยในช่วงเวลาหนึ่ง โดยเฉพาะสามัญชนในกลุ่มที่ถูกเรียกว่า “ปัญญาชนหัวก้าวหน้า” โดยสังเขป

ข้อจำกัดของการศึกษา

1. เนื่องจากในงานนี้มีบางส่วนเป็นการศึกษาเกี่ยวกับชีวิตของบุคคล ซึ่งเป็นบุคคลที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์การเมือง และผู้เกี่ยวข้องจำนวนมาก ดังนั้น บางข้อมูลจึงไม่อาจเปิดเผยได้โดยเฉพาะเรื่องส่วนตัวบุคคล เพราะอาจกระทบต่อผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ และหัวข้อที่ศึกษา ซึ่งข้อมูลที่ปกปิดนี้จะเปิดเผยได้ก็ต่อเมื่อภววิสัยเอื้ออำนวยเท่านั้น นอกจากนี้ ด้วยชีวิตของมนุษย์มีข้อมูลรายละเอียดปลีกย่อยมากมาย และซับซ้อนเกินกว่าที่จะนำมาเขียนได้ทั้งหมด ในส่วนของข้อมูลข้อเท็จจริงจึงต้องอาศัยวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ในการสืบค้นอีกมาก แต่เนื่องจากข้อจำกัดในเรื่องของเวลา ดังนั้นจึงกล่าวถึงประวัติชีวิตในส่วนที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับความคิดในงานเขียนเป็นหลัก

2. การศึกษานี้อยู่ในกรอบของการศึกษาชีวิตและความคิด ในประเด็นชีวิตและความคิดทางสังคมการเมืองอย่างครอบคลุมที่สุดเท่าที่จะทำได้ในเวลาอันจำกัด อย่างไรก็ตามยังมีอีกหลายประเด็นที่ต้องทำการวิเคราะห์ วิพากษ์เชิงลึกในอนาคต อาทิ ประเด็นความคิดทางการเมือง ซึ่งสามารถนำมาศึกษาต่อไปได้ในรูปแบบของการศึกษาประวัติความคิด และในเชิงเปรียบเทียบ หรือประเด็นว่าด้วยปรัชญาชีวิต ศาสนา ซึ่งจำเป็นต้องพิจารณาอีกมากในรายละเอียด